

Hrvatska povijest 13. stoljeća

VLADAVINA ARPADOVIĆA

Opća obilježja

- Hrvatska ulazi u uniju s Ugarskom 1105. godine

- Arpadovići vladaju preko banova i velikaša

- Dalmacija i sjeverna/istočna Hrvatska odvojeni društveni i upravni entiteti

- Trinaesto stoljeće: velike političke i društvene promjene

- Vladari: Andrija II., Bela IV., Stjepan V., Ladislav IV., Andrija III.

12. st. Hrvatska: između centralizacije i zadržavanja lokalnih institucija

13. st. **JAČA DECENTRALIZACIJA**

- Velikaške obitelji ojačale svoj položaj

Politički poredak - obilježja

Sjeverna i središnja Hrvatska

- 1) Ban: kraljev namjesnik
- 2) Sabor sudjeluje u regionalnom upravljanju
- 3) Županije: znatna autonomija
- 4) Kraljevska vlast ovisi o velikašima

Crkvene institucije: snažan utjecaj na politiku i gospodarstvo

- postaju korporativni velikaši

Osjećaj kraljevske vlasti: različit na različitim područjima

Južna Hrvatska

- Dalmatinske komune slijedile vlastitu politiku

Andrija II. (1205.–1235.)

- Velika darovanja kraljevskih zemljišta plemstvu
- Zlatna bula iz 1222.: ograničila kraljevsku vlast
- Slabljenje središnje vlasti i u Hrvatskoj
- Velikaši proširuju svoje posjede i moć
- Mletački pritisak na Dalmaciju raste

Zlatna bula 1222.:

- plemstvo – pravo suodlučivanja u nekim pitanjima s kraljem
- plemstvo – izuzeće od pojedinih nameta
- plemstvo – potvrda nasljednosti i neotuđivosti posjeda

Posljedice Andrijine politike

Kraljevska kontrola

- Nad Hrvatskom slabi
- Šubići, Babonići i drugi jačaju
- Moć bana počinje ovisiti o velikaškim savezima
- Dalmatinske komune teže većoj autonomiji
- Obrambeni sustav oslabljen gubitkom kraljevskih posjeda
- Velikaši djeluju sve nezavisnije
- Decentralizacija

Andrijin križarski rat

- ekonomska iscrpljenost
- otpor plemstva
- kupovanje mira dodatnim donacijama zemljišta

Bela IV. (1235.–1270.): Pokušaji centralizacije

- Nastoji poništiti očeva darovanja
- Pokušava obnoviti kraljevsku vlast
- Jača administrativne i sudske strukture
- Potiče urbani razvoj

Fokus na utvrđivanje kraljevstva

- Hrvatska postaje strateški važna

- Plemstvo: otpor reformama

Mongolska/tatarska invazija (1241.–1242.)

- Mongoli/tatarska razorili središnju Ugarsku
- Hrvatska: utočište Beli IV.
- Mongoli dopiru do Dalmacije, ali bez uspjeha
- Dalmatinski gradovi pružaju sklonište i flout
- Demografski slom
- Devastacija posjeda i gradova

Belina obnova

Nakon invazije

- fortifikacijska mreža – gradnja novih utvrda u Hrvatskoj i Slavoniji
- razvoj gradova poput Zagreba i Varaždina
- potvrđuje povlastice dalmatinskim komunama
- položio temelje urbanizacije

- rekonstrukcija plemstva – Bela stvara novo plemstvo, sebi odano

- novo plemstvo: veći utjecaj

- dijeli zemlju za vojnu službu

- potaknuo doseljavanje u Ugarsku i Hrvatsku iz Zapadne Europe

Jača ulogu Crkve

- biskupima donira zemljišta i snažnije koristi kraljev nadpatronat

Uspon Šubića

- Šubići iz Bribira postaju vodeći velikaši u Hrvatskoj
 - Kontroliraju goleme teritorije hrvatskog zaleđa
 - Jačaju kroz kraljevsku službu i saveze
 - Pavao I. Šubić doseže vrhunac moći
 - De facto vladari dijelova Hrvatske
 - Smatra ih se neokrunjenim kraljevima
- U bliskim odnosima s dalmatinskim gradovima
 - savez s gradovima
 - Sudjeluju u sukobima s Mlečanima
 - Dalmatinski ih gradovi smatraju zaštitnicima i većim autoritetom nego kralja

Pogled s Bribirske Glavice

Druge moćne obitelji

- Babonići vladaju Slavonijom
- Frankopani jačaju na Kvarneru
- Gisingovci kontroliraju pogranične utvrde

Velikaške borbe određuju politiku

- Slabljenje kraljevske moći se produbljuje
- Banovi često dolaze iz tih obitelji i pretvaraju bansku vlast u nasljednu
- Magnati postaju gotovo neovisni

Zemlja brojnog plemstva

Hrvatska i Ugarska pripadaju skupini brojnog plemstva

To znači da je udio plemstva bio 10-15% (na Zapadu oko 1-5 %)

Problemi kontrole plemstva

Stvaranje plemićkih općina

- Niže plemstvo (siromašnije) počinje djelovati zajednički kao korporativni plemić
- Štite zajednički svoja prava
- Turopolje, Rovišće, Zagorje, Moravče itd.

Dalmantinske komune

Split, Zadar, Trogir, Šibenik uživaju autonomiju

- Upravlja vlastito vijeće
- Jaka trgovina s Italijom

Često u suprotnosti s kraljevskom politikom – jaka oporba kralju

13. stoljeće – normiranje običaja

- Razdoblje izdavanja gradskih statuta
- Statutima se regulira autonomija i normiraju običaju
- Imaju civilizacijski značaj – pokazuju stupanj urbanoga razvoja

Sukobi s Mletačkom republikom

- Mlečani žele nadzor nad istočnim Jadranom
- Zadar često u sukobu s Venecijom
- Ugarsko-hrvatski kraljevi interveniraju povremeno
- Šubići podržavaju anti-mletačke pokrete
- Ratovi remete trgovinu
- Gradovi mijenjaju strane radi interesa
- Mleci jačaju utjecaj prema kraju stoljeća

Slobodni kraljevski gradovi

Sloboda = privilegij kralja da su gradovi odgovorni samo sudbenoj vlasti kraljevske kurije

Nastanak u 13. stoljeću

Kraljeva ideja stvaranja protuteže plemstvu koje jača (kraljevo povezivanje uz gradove i korištenje njihova gospodarskog potencijala)

1225. Perna (Banovina); od 1230-ih Arpadovići su dodijelili povlastice Vukovaru (1231), Virovitici (1234), Petrinji (1240), Samoboru (1242), Gradecu (1242), Križevcima (1252), Jastrebarskomu (1257), Bihaću (1262), Vugrovcu (oko 1295)

U 14. st. takve su povlastice bile dodijeljene Zelini (1328), Krapini (1347) i Koprivnici (1356).

Slobodni kraljevski gradovi

- Osiguravalo je njegovim građanima određenu gradsku samoupravu (biranje sudaca i članova gradskog magistrata iz redova građana)
- Građani su bili oslobođeni plaćanja nekih poreza
- Imali su slobodu kretanja, raspolaganja vlastitom imovinom i nasljedstvom
- Slobodni kraljevski gradovi nisu bili podložni vlastelinskoj jurisdikciji

- Od početka 15. st. imali su pravo sudjelovanja u Saboru (svi zajedno kao jedna plemićka osoba)
- Kraljevske povelje određivale su i obveze građana prema vladaru, najčešće financijske naravi

Crkva u Hrvatskoj

- Crkva: veliku političku i ekonomsku moć
- Splitska nadbiskupija ima vodeću ulogu na jugu, Zagrebačka biskupija na sjeveru
- Crkveni redovi: templari, ivanovci i cisterciti drže velike posjede
- Samostani čuvari pismenosti
- Crkva posreduje u plemićkim sukobima
- Podržava obnovu države nakon Mongola
- Crkveni sudovi: široka nadležnost

Kraljevi krajem stoljeća

Stjepan V. (1270.–1272.)

- Nastavlja politiku Bele IV.
- Otpor velikaša
- Slab utjecaj na Hrvatsku
- I dalje jačaju plemićkih rodova

Ladislav IV. Kumanac (1272.–1290.)

- Vladavina obilježena nestabilnošću
- Kumanima daje prevelik utjecaj
- Kraljevska vlast slabi u Hrvatskoj
- Velikaši imaju još veću moć
Plemstvo djeluje gotovo samostalno
- Dalmacija pod novim mletačkim pritiskom
- Centralna vlast gotovo nestaje
- Umire bez legitimnog nasljednika!

Andrija III. (1290.–1301.): Posljednji Arpadović

- Pokušava obnoviti kraljevsku vlast
- Dijeli povlastice radi podrške
- Nailazi na otpor hrvatskog plemstva
- Šubići postaju gotovo neovisni
- Kraljev nadzor nad Hrvatskom: ograničen

Iz pobočne linije Arpadovića

Legitimnost osporavana od dijela plemstva

Fragmentacija krajem stoljeća

- Hrvatska podijeljena među velikašima
- Kraljevske institucije slabe
- Lokalni plemićki rodovi djeluju nasljedno
- Dalmatinski gradovi vode autonomnu politiku
- Crkva dodatno jača – korporativni velikaš
 - Enormno veliki posjedi
- Mlečani povećavaju utjecaj

Gospodarstvo i društvo

- Poljoprivreda temelj unutrašnjih područja
- Dalmantinska trgovina procvjetala
- Razvoj trgovačkog sloja
- Utvrde i gradovi jačaju nakon Mongola
- Velikaši ubiru prihode od carina
- Crkveni posjedi važni ekonomski centri
- Društveni poredak stabilan, ali promjenjiv

Nasljeđe Arpadovića

- Očuvanje hrvatskih institucija
 - Jačanje plemstva određuje sljedeća stoljeća
 - Dalmatinski urbanizam se razvija
 - Regionalni identiteti se učvršćuju
 - Regionalne političke struje i autonomija postaju normalni
 - Postavljeni temelji kasnijim dinastičkim borbama
- 13. st.: obilježeno decentralizacijom
 - Pokušaji kraljeve centralizacije i obnove vlasti djelomično uspješni
 - Hrvatska: autonomija gradova i česti otpori plemstva
 - Crkva postaje moćan subjekt – preko kraljeva patronata
 - Gradovi na kontinentu – postaju moćna središta – nastaju slobodni kraljevski gradovi